

Література

1. Возгрип И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений. — Мп.: Высшая шк., 1983. — С. 160–161.
2. Васильев А. П., Яблоков П. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. — С. 133–135.
3. Онучин А. П. Вопросы ситуативной методики и тактических операций при расследовании преступлений // Тактические операции и эффективность расследования: Межвуз. сб. науч. тр. — Свердловск, 1986. — С. 22–34.
4. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. — 3-е изд., доп. — М.: ЮПИТИ-ДАПА, Закон и право, 2001. — С. 630.
5. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. — Свердловск: Урал. гос. ун-т, 1975. — С. 173.
6. Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений: Межвуз. сб. науч. тр. — Свердловск, 1975. — С. 26–44.
7. Криминалистика / Под ред. А. Г. Филиппова. — М.: Юриспруденция, 2000. — С. 244.
8. Криминалистика / Под ред. П. П. Яблокова. — М.: Юрист, 1999. — С. 48.
9. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: Перун, 2001. — С. 209.
10. Лисиченко В. К., Баток О. В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1988. — Вып. 36. — С. 3–9.
11. Матусовский Г. А. Экономические преступления: Криминалистический анализ. — Х.: Консум, 1999. — С. 143.
12. Криминалистика / Под ред. В. А. Образцова. — М.: Юрист, 1999. — С. 281–282.
13. Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1995. — Вып. 47. — С. 62–67.

УДК 343.982

В. О. Комаха,
канд. юрид. наук, доцент кафедри криміналістики ОНЮА,
В. В. Комаха,
студентка прокурорсько-слідчого факультету ОНЮА

**АЛЬФОНС БЕРТІЛЬОН — ТВОРЕЦЬ СУЧАСНОЇ
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ОПЕРАТИВНОЇ ФОТОГРАФІЇ**

Днем народження фотографії визнають у всьому світі 7 січня 1839 р. — день, коли відомий французький вчений Д. Араго зробив доповідь на засіданні Французької Академії Наук про досягнення і можливість отримання зображення різних об'єктів за допомогою дії світла, які були відкриті Л. Дагером і Ж. Ньєпсом. Після цього обнародування фотографія стала незамінним помічником у всіх сферах діяльності людини, її почали також використовувати і у боротьбі зі злочинністю. Один з перших описаних випадків використання фотографії французькою поліцією датується 1841 р. В бельгійській в'язниці «Форест» в 1843–1844 рр. були зроблені перші фотознімки злочинців [1]. У 1855 р. в Лозанні було зроблено напевно першу у світі ідентифікацію особи за допомогою фотознімків. В 80-і рр. XIX ст. починають створювати Фотоальбоми злочинців в Берліні, Парижі, інших містах Європи [2]. Зокрема, Фотоальбоми зло-

чинців у Парижі поліція почала створювати у 1874 р., а у Берліні — в 1876 р. і вони є найстарішими. За станом на 1910 р. берлінські фотоальбоми злочинців склалися не менше ніж з 46 томів, в яких було зібрано більше ніж 370 000 фотознімків злочинців. Перші випадки використання фотографії у вітчизняній правоохоронній діяльності відносяться до початку 60-х рр. XIX ст. Так, наприклад, завдяки фотографії, на якій був зображений відомий тоді злочинець Сіпка і яку він залишив у своєї дружини вдома, його було затримано [3]. В іншому прикладі наведені дані, що в 1864 р. у Волоколамському повіті Московської губернії були затримані дві особи, які підозрювалися у втечі з Ярославської в'язниці. За фотознімками, надісланими до Ярославлю, наглядач в'язниці впізнав заарештованих, що втекли [1]. На території України вперше в 1864 р. на кошти, зібрані за підпискою у жителів міста Бобринець (сьогодні на території Кіровоградської області), була створена фотографічна студія при поліції, метою якої, як зазначається в газеті «Одесский вестник» було «додавання фотографії до всіх важливих випадків судово-поліцейських справ» [4]. Першу спробу створення правил щодо здійснення впізнавальної фотозйомки зробив О. Г. Рейландер, який опублікував в Британському «Фотографічному альманасі» за 1870–1872 рр. стислі поради щодо фотографування злочинців. В Росії вперше про такі правила писав С. А. Юрковський, який назвав фотозображення заарештованого «поліцейським протоколом з явно удосконаленими паспорними прикметами» [1].

Але всі ці випадки використання фотографії у правоохоронній діяльності носили як випадковий, так і науково необґрунтований характер, особливо, щодо ракурсу фотозйомки, вимог до вигляду особи, яка фотографувалася, а також розмірів самого фотознімка. Накопичення великої кількості фотографій в правоохоронних органах, які були не систематизовані, або були систематизовані за різними засадами, що не завжди відіграло позитивну роль в боротьбі зі злочинністю, а точніше, не давало бажаних результатів — затрудняло впізнання осіб, які раніше скоювали злочини і були сфотографовані [5].

Дійсно, на науковому рівні використання фотографії у правоохоронній діяльності вперше було зроблено в кінці XIX ст. французьким криміналістом А. Бертільоном, який після його призначення з 1 лютого 1885 р. на посаду начальника Бюро ідентифікації Парижа поставив питання перед префектом поліції Парижа про передачу до складу його Бюро фотографічного відділення. У 1890 р. А. Бертільон опублікував працю, присвячену використанню фотографії в правоохоронній діяльності [6].

Починаючи з 1885 р. і до останнього дня свого життя — 13 лютого 1914 р. А. Бертільон поряд з розробкою інших криміналістичних методів реєстрації злочинців займався розробкою і удосконаленням фотографічних методів фіксації доказів, розробкою спеціальної фотоапаратури, призначеної як для фотографування осіб з метою їх реєстрації, так і для фотографування місця події і виявленого трупа на місці події, а також для репродукційної фотозйомки.

Необхідно відмітити, зокрема, той факт, що А. Бертільон вперше в світовій практиці правоохоронної діяльності розробив правила щодо фотозйомки жи-

вих осіб, серед яких були слідуєчі основні: 1) Питання про те, яке положення обличчя особи, що фотографується досягає мети, визначається самою метою фотографування. Для визначення тотожності осіб на двох фотографіях, або зображеної особи на фотографії з особою, що впізнається, безсумнівно, кращим буде фотографічне зображення в профіль, так як при цьому всі риси обличчя вимальовуються чітким і характерним чином, окремі частини обличчя не піддаються наслідкам проекції, і так як в цьому положенні краще всього проводити вимірювання з метою порівняння. Зовсім інше, якщо справа полягає в тому, що необхідно впізнати кого-небудь по фотографії, — для цього зображення у профіль вже не придатне. Ми часто навіть і не знаємо профіля людини, хоча й дуже добре були з нею знайомі, і дивуємося, що ця людина, яку ми бачили дуже часто, має зовсім інший вигляд у профіль, ніж ми думали. Однак, хоча повний вигляд людини у фас і уявляється нам більш знайомим, але він не характерний, тому що ніс людини в цьому положенні, за законами проекції, зображується плоским і внаслідок цього має неправильний вигляд, а також ще й тому, що вуха, які настільки допомагають нам впізнати людину, видні нечітко. Однак, нарешті, було вирішено, що доцільніше робити два фотознімки: у фас і правий профіль, тому, звичайно, збільшуються у два рази як витрати фотоматеріалу під час фотографування, так і кількість виготовлення фотографій. В Англії і за прикладом її в Німеччині і Австрії, — писав Г. Гросс, — ці витрати компенсувалися тим, що особу фотографували у фас і одночасно біля правого боку її обличчя розміщали дзеркало під кутом 45° так, щоб у ньому відображався правий профіль обличчя. Таким чином на одній фотографії отримували два зображення обличчя особи: у фас і правий профіль і цей спосіб в той час мав назву англійського. А. Бертільон заперечував проти використання цього способу тому, що на його думку кожен, кому буде пред'явлено таке зображення, зможе здогадатися, що має справу з особою, яка підозрюється в скоєнні якогонебудь злочину. Але в більшості випадків ця обставина і без того всім відома; головна незручність цього способу полягала в тому, що отримували зеркальне зображення обличчя, тобто фотографувався правий профіль обличчя особи, а його зображення на фотографії сприймалося як ліве. Тому англійський спосіб фотографування осіб з часом використовувався все менше [7].

Таким чином, виходячи зі сказаного вище, А. Бертільон вперше запропонував проводити фотозйомку живих осіб з метою їх реєстрації в однаковому ракурсі: у фас і правий профіль так, щоб при фотографуванні у профіль зображення вуха не було закрито волоссям, а голова особи, яка фотографувалася як у фас, так і в профіль, була в такому положенні, щоб умовна лінія, яка проходить через зовнішні кути очей, проходила також через одну третю верхньої частини лівого і правого вуха. Розміри фотознімків повинні бути однакові і дорівнювати $1/7$ дійсного розміру. Ці вимоги не устаріли, і сьогодні ними успішно керуються працівники правоохоронних органів.

2) Другою основною вимогою, запропонованою А. Бертільоном, було правило — ніколи не ретушувати фотознімків. Він говорив, що нехай цим займаються комерсанти-фотографи, які намагаються робити портрети «красивіши-

ми». Для мети правосуддя вимагається досягнення тотожності, а ретушування, яким би воно не було, тільки приносить шкоду цьому.

З метою отримання зазначених фотознімків А. Бертільон сконструював і виготовив спеціальний фотоапарат для сигналістичної фотозйомки.

Він вперше також сконструював і виготовив спеціальний фотоапарат для проведення фотозйомки трупа зверху, який лежить на горизонтальній площині на місці його виявлення. Цей фотоапарат складався власне з фотокамери і громіздкого, але дуже міцного штативу-триноги. Громіздкість цього штативу полягала в тому, що одна з його трьох ніг в окремих модифікаціях являла собою драбину, яка повинна була витримати вагу фотографа і по якій останній піднімався до фотоапарата, розміщеного на висоті приблизно 3–4 м від горизонтальної площини з метою фокусування і здійснення фотозйомки трупа, який лежав.

А. Бертільон вперше у світовій практиці використання фотографії у правоохоронній діяльності також запропонував і почав використовувати метричний метод фотозйомки [8]. Помічник управляючого кабінетом науково-судової експертизи при прокурорі Одеської судової палати приват-доцент Імператорського Новоросійського університету Є. С. Єльчанінов, який влітку 1914 р. був у науковому відрядженні в Парижі, щодо діяльності Паризького Бюро ідентифікації відзначав, що найбільш характерною особливістю цієї установи був суворо проведений через всі фотографічні роботи метричний метод [9]. Ніяке фотографування там не проводилося без вимірювань.

Ще з більшою суворістю метричний метод фотозйомки використовувався в роботах зазначеного Бюро при виїздах його співробітників на місця події. Отримані в результаті цих робіт фотографії розміщалися завжди тільки на метричні картони. Однак, зазначене Бюро проводило вимірювання на виготовлених ним фотознімках тільки в тих випадках, коли в цьому виникала особлива потреба.

Серед інших фотографічних апаратів в Бюро А. Бертільона на найбільшу увагу заслуговував один фотографічний апарат, — зазначав Є. С. Єльчанінов, — сконструйований поки що в експериментальному вигляді самим А. Бертільоном незадовго до його смерті (13 лютого 1914 р.). Цей апарат за замислом автора повинен був при позитивному друкуванні відновлювати природні форми зображення, спотворені на негативній платівці внаслідок умов фотографування. Апарат був сконструйований таким чином, що промені спочатку потрапляли на платівку, де отримувалося негативне зображення, потім проходили через оптичну систему, яка корегувала зображення. В цьому новому напрямку, перпендикулярному до початкового, і проходило в апараті позитивне друкування.

Необхідно відмітити, що працівники Паризького Бюро ідентифікації були настільки зайняті роботами з ідентифікації та реєстрації злочинців, що не мали можливості належним чином займатися науковою діяльністю. Весь досить багаточисельний персонал Бюро постійно був зайнятий роботою з виготовлення великої кількості фотографій злочинців і підозрюваних осіб, на ці ж роботи,

крім того, витрачалася більша частина коштів Бюро. Тому для розвитку наукової діяльності залишалося мало часу й коштів.

Однак, — відмічав Є. С. Єльчанінов, — Паризьке Бюро ідентифікації все ж таки продовжувало залишатися на той час установою найбільш цікавою серед інших подібних йому. В ньому виникло багато ідей, і в ньому вони були розвинуті. Зокрема, наприклад, А. Бертільон перший використав виявлення і фіксацію невидимих відбитків пальців рук людини на склі шляхом їх фотографування при розташуванні освітлення паралельно оптичній осі об'єктива: розміщуючи скло з відбитками пальців на чорному фоні, він поміщав рядом з об'єктивом фотографічного апарату два сильних джерела світла так, щоб світлові промені могли мати тільки найменше скісне направлення до площини відбитка таким чином, щоб світло не попадало в об'єктив. В цьому Бюро часто підлягали також розробці та авторитетному визнанню думки й пропозиції щодо оперативної фотографії, які виникали в інших місцях. До думки цієї установи завжди уважно прислуховувалися і в цій установі нерідко шукали пояснень і відповідей відносно багатьох непорозумінь з питань фотографії.

За майже тридцятирічний термін використання й удосконалення А. Бертільоном методів криміналістичної оперативної фотографії з метою фіксації доказів ним було створено декілька типів фотографічних апаратів. Всі ці фотоапарати були призначені для фотографування різних об'єктів але всі вони називалися однаково: «виготовлені за системою А. Бертільона». Зокрема, як уже зазначалося вище, такими фотоапаратами були: фотоапарат для сигналітичної фотозйомки живих осіб, трупів на місці їх виявлення, метричної фотозйомки на місці події і репродукційної фотозйомки документів. Фотоапаратами системи А. Бертільона були оснащені перші вітчизняні судово-експертні установи: Київський і Одеський кабінети (інститути) науково-судової експертизи, які були виготовлені спеціально для цих установ за індивідуальним замовленням ще в 1914 р. Один — німецькою фабрикою Фальца і Вернера, яка знаходилася у Лейпцігу, а другий — майстернею Кожевнікова в Петербурзі. Обидва фотоапарати для репродукційної фотозйомки, наприклад, в Одеському науково-дослідному інституті судових експертиз (ОНДІСЕ) завдяки великим розмірам були розміщені в окремій великій кімнаті, яка називалася павільйон.

Зазначені фотоапарати, особливо перший з них, завдяки центральному управлінню, дійсно уявляв собою останнє слово фотографічної техніки того часу. На початку Великої Вітчизняної війни вони були евакуйовані до Новоросійська, а після звільнення Одеси від фашистських загарбників (1944) повернені в ОНДІСЕ. Ці фотоапарати використовувалися до 60-х рр. ХХ ст., і тільки після розвитку вітчизняної фотографічної промисловості, яка почала випускати малоформатні фотографічні апарати типу «Зеніт» і значно якісніші малоформатні негативні фотоматеріали, громіздкі фотоапарати системи А. Бертільона були замінені компактними малоформатними фотоапаратами дзеркального типу. Доречі, щодо використання компактних фотографічних апаратів у практиці правоохоронних органів, то А. Бертільон ще в кінці ХІХ ст. прогнозував, що в недалекому майбутньому всі працівники правоохоронних органів будуть кори-

стуватися компактними кишеньковими фотоапаратами. Ця мрія одного з основоположників сучасної криміналістики і творця сучасної криміналістичної оперативної фотографії здійснилася і вже, практично, в 50-60-і рр. XX ст. компактні малоформатні фотоапарати почали використовуватися працівниками правоохоронних органів не тільки за кордоном, але й у практиці боротьби зі злочинністю працівниками вітчизняних правоохоронних органів.

В статті досліджено актуальні аспекти щодо створення криміналістичної оперативної фотографії французьким криміналістом А. Бертільоном. В сучасних юридичних виданнях цьому питанню не приділено належної уваги. Ознайомлення студентів і працівників правоохоронних органів з аспектами, що досліджуються, буде сприяти підвищенню рівня їх знань з криміналістики.

Література

1. Крылов И. Ф. В мире криминалистики. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. — С. 70–71.
2. Альберт Гельвич. Современная криминалистика: Методы расследования преступлений. — М.: Право и жизнь, 1925. — С. 63.
3. Фрибес А. Полезное применение фотографии // Промышленность. — 1863. — Т. 10, кн. 7–8. Прил. — С. 10–15.
4. Одесский вестник. — 1864. — 17 нояб.
5. Роберт Гейпдль. Уголовная техника: Из мастерской уголовного розыска. — М.: Право и жизнь, 1925. — С. 5.
6. Bertillon A. La Photographie Judiciaire. — Paris, 1890. — 115 p.
7. Гросс Г. Руководство для следователей как система криминалистики. — С.Пб., 1908. — С. 316.
8. Bertillon A. La Photographie Judiciaire de la prefecture de Police // La Nature. — Paris, 1913. — Ап. 41, № 2086. — Р. 393–397.
9. Съезд при Министерстве юстиции управляющих Кабинетами научно-судебной экспертизы при прокурорах Петроградской, Московской, Киевской и Одесской судебных палат: Журнал заседаний 1–9 (14–22) июля 1915 г. // РГИА. — Ф. 1405. — Оп. 532. — Д. 137. — Л. 353–400.
10. Постика И. В. Судебная (криминалистическая) фотография: Теория и практика. — О.: Юрид.-ра, 2002. — 296 с.

УДК 340.63

А. С. Саїнчик,

канд. юрид. наук, доцент кафедри криміналістики ОНЮА

КОМПЕТЕНЦІЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПО СПРАВАХ ПРО ВБИВСТВА Й ОСОБЛИВІСТЬ ЇЇ ПІДГОТОВКИ

Аналіз наукових і практичних досліджень по тематиці проведення судово-психіатричних експертиз пов'язаних з навмисними вбивствами, автором розцінюються як недостатньо розроблені. Професори Р. С. Белкін, І. Ф. Крилов, Б. В. Шостакович, Г. В. Морозов і деякі інші автори ставили проблему проведення експертиз у найбільш широкому аспекті. Однак, судово-психіатричним експертизам увага додавалася вкрай не достатньо. Метою статті є продовження наукової розробки взаємодії слідчих і експертних установ щодо сумісних дій при проведенні експертиз. Перші висновки щодо цієї проблеми спонука-